

Anförande

Riksbankschef Urban Bäckström

ONSDAG DEN 8 NOVEMBER 2000

Vart är den svenska ekonomin på väg?

Svenska Handelskamarförbundet

Först vill jag tacka för inbjudan att få diskutera läget i svensk ekonomi med Er. Dagens gynnsamma ekonomiska förlopp i vårt land har, som jag ser det, flera olika dimensioner. Jag tänker ta upp några av dem i mitt anförande här idag och även säga något om de utmaningar som Riksbanken står inför.

Globaliseringen har skapat en ny ekonomisk miljö

Höjer vi blicken kan vi konstatera att det har skett en rad större förändringar som påverkat förhållandena för svensk ekonomi och den miljö som svenska företag verkar i. Jag tänker förstås på den globaliseringsvåg som sköljt över världen de senaste decennierna med ökad internationell handel, stigande konkurrenstryck och växande kapitalströmmar över gränserna som följd. Människor kan idag resa och arbeta världen över. I takt med att barriärer rivits har världens länder blivit allt mer sammanflätade.

Utvecklingen har gynnat den globala ekonomin och höjt levnadsstandarden för många människor världen över. På tjugo år har köpkraften per person mer än fördubblats i världen. Det har skett i såväl utvecklingsländer som i industriländer. Generellt kan man konstatera att aldrig tidigare har så många fått det så mycket bättre så snabbt som under de senaste tjugo årens globalisering. Ta exempelvis Asien där sex av tio 1975 levde i absolut fattigdom. Idag har andelen sjunkit till två

SVERIGES RIKSBANK

Telefon
08-787 00 00

Telefax
08 - 21 05 31

E-post
registratorn@riksbank.se

av tio. Statistiken över utvecklingen i andra delar av världen förstärker denna positiva bild. Enligt undersökningar har länder med en öppen handelspolitik höjt sitt välstånd sex gånger mer på 20 år jämfört med länder som varit mer slutna. Det visar på de möjligheter som ekonomisk integration skapar. Samtidigt ska man komma ihåg att alla problem är långt ifrån lösta. Men globaliseringen har spelat en bidragande roll för växande välstånd i världen.

Det ekonomiska förlopp som globaliseringen skapar förstärks av många av de imponerande innovationer inom t.ex. data- och kommunikationsteknik. Samtidigt skapar den nya tekniken nya kanaler som spär på integrationen. På många håll vidtas åtgärder för att förbättra ekonomiernas sätt att fungera och svara upp mot de möjligheter som följer i kölvattnet av internationaliseringen.

Den växande integrationen kan beskrivas som en andra globaliseringsvåg i den ekonomiska historien. Perioden före 1930-talskrisen eller framförallt tiden före första världskriget präglades i hög utsträckning av öppenhet, ökad handel mellan länder och växande internationella kapitalflöden. Stora tekniska landvinningar gjordes under 1800-talet, som successivt kom till användning i den då gradvis moderniserade produktionen av varor och tjänster. Utvecklingen kulminerade under 1920-talet med en snabb ekonomisk tillväxt i många länder. Förväntningar om framtida inkomster växte, inte bara bland konsumenter utan även bland aktieinvestorer. Dessa förväntningarna kom dock på skam när vinsterna av den nya tekniken framför allt tillföll samhällsekonomin i form av lägre prisökningar och goda reallöneökningar snarare än snabbt stigande vinster bland företagen.

Världsdepressionens 1930-tal bromsade upp strävan mot fortsatt integration. Den ekonomiska situationen förvärrades av en rad beslut om att höja tullar och införa förbud mot kapitalrörelser. De negativa effekterna på världsekonomin blev därmed ännu allvarigare och den internationella ekonomin hamnade i en djup depression. Erfarenheterna av denna period var att protektionism och slutenhet inte tillgodoser behoven av högre levnadsstandard. Efter andra världskrigets slut togs därför åter några små steg i riktning mot ökat internationellt samarbete. På 1950-talet börjar handeln avregleras på allvar och på 1970-talet inleddes den finansiella avregleringen. I spåren följde viktiga teknologiska genombrott. Allt detta förespeglar en ny gynnsam period av växande levnadsstandard i de länder som förmår dra nytta av den. Vänder vi blicken mot Sverige finner man flera paralleller till utvecklingen i landet under 1800-talet.

Från fattigt jordbrukssamhälle till rik industrination

Sverige var fortfarande ett fattigt land i början av 1800-talet. Det rådde instabilitet i landets styrelseskick, betalningssystemet präglades av kaos och det var en allmän brist på kreditmöjligheter. Vidare begränsades människors möjligheter att pröva nya saker. Många såg ingen annan utväg än att lämna landet och pröva lyckan i Amerika. Av allt att döma lämnade över en miljon människor Sverige och reste till det snabbväxande landet i väster innan industrialiseringsprocessen tog fart på allvar här hemma.

Knappt hundra år senare – slutet av 1800-talet – hade dock den svenska ekonomin genomgått en dramatisk omvandling. Inflationen var låg och

betalningsväsendet i ordning. Landet sjöd av energi på alla områden. Ett imponerande antal produkter utvecklades med utgångspunkt från svenska uppfinningar. Många av dem blev världsledande. På ett tidigt stadium sysslade svenska finansexperter med att exploatera de nya uppfinningarna. Fler och fler fick jobb, levnadsstandarden steg och tillväxten var bland de högsta i världen.

Det råder inte någon fullständig samstämmighet kring orsakerna till den snabba omsvängningen i den svenska ekonomin. Den begynnande industrialiseringen i omvärlden var sannolikt en viktig faktor. En annan möjligheten att importera kapital till stora investeringar. Även inhemska reformer på viktiga områden kan ha spelat en viktig roll när det gäller att skapa tillväxtförutsättningar.

Prisstabilitet har antagligen haft en viss betydelse. Låg och stabil inflationen minskar osäkerheten om framtiden för den som måste planera långsiktigt. 1830 års riksdag beslöt att knyta valutans värde till silvret. Något som efter hand skapade allt större trovärdighet för inriktningen på prisstabilitet. En annan betydelsefull faktor var sannolikt kreditväsendets framväxt under 1800-talet. Banker etablerades och kunnandet på det finansiella området växte efter det att ränteregleringen avskaffades. Därmed blev det möjligt att finansiera investeringar i den framväxande industrin och utveckla landets uppfinningar. Den framväxande stabiliteten i styrelseskicket bidrog förmodligen också till omsvängningen. Grundlagen reformerades gradvis och kom att skapa en garanti för stabilitet. Skråväsendets avskaffades, näringsfriheten och aktiebolagsreformen bidrog till att näringslivet utvecklades. Folkskolereformen var givetvis också en viktig reform som efter hand stärkte humankapitalet.

Min avsikt är inte att ge en fullständig genomgång av de olika faktorer som låg bakom Sveriges transformering från fattigt land till snabbväxande industrination. Min poäng är att visa på att utvecklingen inte hade varit lika gynnsam om man inte genomfört ett antal institutionella förändringar. Dessa gav en stabil inramning till landets industrialiseringsprocess och säkrade att Sverige kunde dra nytta av den framväxande globaliseringen.

Omläggning av svensk ekonomisk politik

Frågan är om inte dagens goda tillväxttakt även den kan förklaras av en omorientering i den svenska ekonomiska politiken. De finns säkert de som tycker att de politiska beslutsfattarna kunde ha gått längre i denna omorientering, liksom att det finns de som tycker att man tagit för många steg i den riktningen. Jag går inte in i den diskussionen utan nöjer mig med att konstatera att det under de senaste tio till femton åren fattats en rad viktiga beslut.

Kredit- och valutamarknaden har avreglerats, skattesystemet reformerats, delar av transfereringssystemet ändrats och konkurrenstrycket har höjts. Allt detta har bidragit till att förbättra den svenska ekonomins sätt att fungera. Därutöver har prisstabilitet blivit ett lagstadgat mål för penningpolitiken. Den uppgiften har uttryckligen tilldelats den – nu också i formell mening – självständiga Riksbanken. Ytterligare steg, i form av en långtgående budgetsanering, har tagits för att ge denna inriktning en stabil och trovärdig inramning. Som ytterligare en del i denna nya ekonomisk-politiska inriktning tog Sverige steget in i den Europeiska Unionen

1995. Det öppnade upp sektorer som tidigare varit skyddade från internationell konkurrens. Konkurrensen hårdnade på flera områden och priserna på vissa varor och tjänster började anpassa sig ned i riktning mot europeiska nivåer.

Den omläggning av den ekonomiska politiken, som inleddes någon gång under 1980-talet, har kommit att sammanfalla med större förändringar i den ekonomiska miljön på det globala planet. Svensk ekonomi har därför kunnat dra nytta av denna utveckling på ett positivt sätt, något som bidragit till ett gynnsamt ekonomiskt förlopp så här långt.

Parallellt med omläggningen av den ekonomiska politiken och den framväxande globaliseringen skedde under 1990-talet även en snabb utveckling av den nya informationstekniken i hela världen, liksom i Sverige. Den har successivt kommit till användning i olika delar av vår ekonomi. Trösklar för att etablera och driva företag har sänkts. Gamla produktionsprocesser kan effektiviseras. Informationen har blivit mer lättillgänglig genom Internet och transaktionskostnaderna för många företag kan minska. Behovet av att hålla stora lager där kapital binds har minskat.

Principen är densamma för konsumenterna som snabbt kan söka av nätet för att finna billiga varor eller tjänster. Vi kan dock konstatera att prisskillnaden mellan de varor och tjänster som säljs över nätet och de som säljs i butik fortfarande är relativt liten. Men detta kan troligtvis komma att förändras i takt med att Internet utvecklas vidare och användningen ökar.

Sverige tillhör, med telekomföretaget Ericsson i spetsen, den grupp av länder som har en relativt stor IT-sektor. Denna sektor svarar även för en växande del av hela landets produktionsresultat per år. Men vi tillhör även den grupp av länder som spenderar relativt mycket på införandet av ny informationsteknik i olika delar av ekonomin.

En väl fungerande kapitalmarknad har också gjort det lättare att införa och utveckla informationstekniken i vårt land, i synnerhet gäller det marknader som tillhandahåller riskvilligt kapital.

Det finns alltså, som jag försökt beskriva, ett antal dimensioner i dagens gynnsamma ekonomiska förlopp. Men man ska dock komma ihåg att ekonomins grundläggande lagar inte satts ur spel. Något som lika lite fallet i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet. Därför är det viktigt att säkra att obalanser inte byggs upp som kan skapa spänningar och utgöra ett hot mot en fortsatt god ekonomisk tillväxt och låg arbetslöshet. Därmed kommer jag in på stabiliseringspolitiken.

Stark konjunktur

Bakom oss har vi flera år av stark ekonomisk expansion. Denna har skett i en miljö där pris- och lönestegringarna hållit sig på förhållandevis låga nivåer, trots att det ekonomiska uppsvinget nu är inne på sitt åttonde år med en genomsnittlig årlig BNP-tillväxt på omkring 3 procent. Under de senaste åren har efterfrågan i ekonomin ökat med mellan 3 och 4 procent per år. En vanlig – men inte helt säker – uppskattning är att svensk ekonomi på sikt kan växa uthålligt med 2 till 2,5 procent per år.

Tillväxten hitintills är alltså högre än vad ekonomins utbudssida i längden klarar av. Det riskerar att skapa flaskhalsproblem. Detta kan i sin tur leda till att spänningar byggs upp och att takten i pris- och löneökningar accelererar. I värsta fall kan det leda till recession varvid produktionen faller och arbetslösheten stiger. Det får naturligtvis inte ske. Riksbankens uppdrag från Riksdagen om att ”upprätthålla ett fast penningvärde” innebär att se till att prisstegringarna hålls stabila kring målet på 2 procent. Klarar vi den uppgiften och vidtar åtgärder i god tid för att förhindra obalanser innebär det också normalt att ekonomin kan expandera längs sin långsiktiga tillväxtbana.

Eftersom ekonomin så här långt vuxit snabbare än vad som är långsiktigt hållbart hamnar mängden lediga resurser i fokus. När resursutnyttjandet riskerar att spilla över i prisimpulser måste ekonomin växla ned från stark konjunkturuppgång till en mer varaktig stabil tillväxt för att förhindra detta.

En ekonomi som växer snabbt kan uppleva flaskhalsproblem eftersom nya anläggningar inte alltid kan tas i bruk vid exakt den tid då efterfrågeökningen sker. Erfarenheten under 1990-talet tyder dock på en högre flexibilitet bland företagen än tidigare. Det gäller såväl användningen av den existerande kapitalstocken som investeringar i maskiner och anläggningar samt ny teknik när efterfrågan väl stiger. Det talar för att det inte är mängden lediga resurser på kapitalsidan som är det centrala i nuläget.

Istället är det sannolikt arbetsmarknaden som bör stå i centrum för en analys av mängden av lediga resurser i svensk ekonomi. För detta talar även att lönerna är den tyngsta kostnadsposten i ekonomin när man analyserar prisutvecklingen på makronivå. Lönekostnaderna svarar nämligen för drygt två tredjedelar av BNP.

I en ekonomi som rör sig allt närmare mot fullt resursutnyttjande så kan man förvänta sig att vissa fenomen uppträder med ökad intensitet och frekvens. Det handlar bl.a. om att företag rapporterar om svårigheter att rekrytera arbetskraft med rätt kompetens. Men det kan också visa sig i form av ökad benägenhet att ta till konfliktvapen, vare sig det handlar om vanliga strejker eller otillåtna konflikter. Företag tvingas också att kompromissa med rekryteringskraven och anställa mindre kvalificerad personal för att kunna möta den stigande efterfrågan.

Matchningen mellan arbetssökande och lediga jobb har varit bättre än väntat och statistik för löneutvecklingen hittills i år visar om något på lite lägre ökning än väntat. Men vissa tecken på begynnande spänningar mellan ekonomins efterfråge- och utbudssida har dock framkommit under det senaste året. Redan idag har företagen svårt att rekrytera vissa yrkeskategorier. Bristsituationen har generellt sett ännu inte nått upp till oroväckande höga nivåer, men bristtalen stiger ändå successivt för varje mätning som görs. Läget i vissa delar av landet är dessutom mer ansträngt än inom andra.

Det verkar även som om bedömningen är den att förhandlingsstyrkan hos de som redan har jobb har stigit. Hur kan man annars förklara att lönekraven inför den stundande avtalsrörelsen ligger högre, enligt vad arbetsmarknadens parter själva räknar med, jämfört med den förra avtalsrörelsen. Det är åtminstone den bild som vuxit fram de allra senaste veckorna.

Kan detta vara ett tecken på att svensk ekonomi börjar nå den punkt då lönekostnadsökningarna så smått börjat accelerera, om än från måttliga nivåer? Den slutsats man i vart fall kan dra är att svensk ekonomi rör sig mot ett läge där resursutnyttjandet blir allt för ansträngt, om nuvarande takt håller i sig.

En gradvis anpassning av efterfrågan till den långsiktiga tillväxtbanan kan ske genom en spontan avmattning i ekonomin, exempelvis till följd av att efterfrågan i vår omvärld mattas av. Det kan även ske genom att hushållens efterfrågan på varaktiga varor dämpas efter de omfattande inköp som gjorts under senare år. Ytterligare en möjlighet är att de positiva utbudsstörningar, som pressat ned priserna vilket gynnat reallönerna, efterhand ebbat ut vilket skulle kunna dämpa efterfrågan.

I någon utsträckning har det kommit en del tecken på ett lugnare tillväxtförlopp i omvärlden, främst i USA. Dessutom verkar hushållen i Sverige enligt ny statistik inte fullt så optimistiska som tidigare. En något svagare bilförsäljning kan vara ett tecken på en mer dämpad utveckling av efterfrågan på varaktiga varor. Även tillgångspriserna verkar vara inne i ett lugnare förlopp. Allt detta kan vara tecken på en viss dämpning av efterfrågeutvecklingen. Frågan är om den är tillräcklig? Ännu så länge rör det sig om indikatorer om framtiden. Några tydliga utfall i statistiken har vi ännu inte sett. Inte heller syns några påfallande tecken på en avmattning av efterfrågan på arbetskraft. Antalet nyanmälda lediga platser fortsätter – åtminstone än så länge – att uppvisa förhållandevis höga tal.

Sker inte en dämpning av efterfrågan i erforderlig utsträckning kommer en anpassning till den långsiktiga tillväxtbanan att behöva ske med räntehöjningar från Riksbankens sida. Jag skulle tro att det är den typ av överväganden som Riksbanken kommer att stå inför de kommande penningpolitiska mötena. Till detta kommer förstås att inflationsrisker förknippade med det höga oljepriset och den högt värderade dollarkursens, måste beaktas. Dessa risker var några vi lyfte fram i den senaste inflationsrapporten.

Den här typen av diskussion om den stabiliseringspolitiska inriktningen handlar i grund och botten om hur vi efter några gynnsamma år i slutet av 1990-talet ska agera för att tillväxten och sysselsättningen i svensk ekonomi ska kunna bli varaktigt hög och stabil. I Riksbankens uppdrag från riksdagen ligger att vi ska göra vad vi kan för att så ska ske.